

Бранислава Б. Вучковић¹
Универзитет у Приштини с привременим
седиштем у Косовској Митровици,
Филозофски факултет, Катедра за социологију
Косовска Митровица (Србија)

316.77 Маклуан М.
316.77 Дебре Р.
Прејледни научни рад
Примљен 01/11/2020
Прихваћен 03/11/2020
doi: [10.5937/socpreg54-29186](https://doi.org/10.5937/socpreg54-29186)

МАКЛУАН И ДЕБРЕ – ТЕОРИЈСКО (НЕ)САГЛАСЈЕ²

Сажетак: Предмет овог рада је упоредни приказ појединих аспеката теоријских разматрања комуницирања двојице мислилаца врло различитог академског залеђа, Маршала Маклуана и Режиша Дебреа. Полазећи од хипотезе да су, у мери у којој се њихова истраживачка интересовања преклапају, закључци до којих долазе сродни или макар комплементарни, циљ нам је да, с једне стране, утврдимо евентуалне везе или сагласја, које би на неки начин представљале додатну потврду вредности њихових теорија, а с друге стране да установимо које су то линије раздвајања које нагоне Дебреа на својеврсни „окршај” са Маклуаном. Применом основних научних метода анализе и дедукције на њихове теоријске концепте, те њиховим поређењем, утврдили смо да пресек двеју теорија представља наглашена улога технологије у процесима културне динамике.

Кључне речи: Маршал Маклуан, Режиш Дебре, комуницирање, култура, технологија

Увод

У свом „Уводу у медиологију”, делу које представља синтезу прегнућа у успостављању медиологије као научне дисциплине, Режиш Дебре [Régis Debray] једно од шест поглавља „посвећује” Маклуану [Marshall McLuhan] и критици његове афористички формулисане тезе – *The medium is the message*. Које су теоријске споне и баријере међу овом двојцом, наизглед у свему различитих, аутора?

С једне стране је Маршал Маклуан, професор енглеске књижевности, рођен у Канади; популарност је стекао у Сједињеним Америчким Државама, ексцентричан у својим научним ставовима али не и животним изборима, предавач на католичком колеџу Сент Мајкл Универзитета у Торонту; неретко се означава као зачетник

¹ branislava.vuckovic@pr.ac.rs

² Рад је резултат научно-истраживачке делатности Филозофског факултета Универзитета у Приштини с привременим седиштем у Косовској Митровици, коју подржава Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

филозофије медија. „Као истраживач”, пише он, „ја немам чврсту тачку гледишта нити приврженост било којој теорији – својој или туђој” (McLuhan, 2012, str. 15). Насупрот њему је Режи Дебре, издана француске социолошке традиције, теоријски и практични поклоник марксистичке мисли; необичне биографије у којој се истичу сарадња са Че Геваром, затвореничке године у Боливији, улога саветника Франсоа Митерана, након чега његову пажњу побуђују друга истраживачка поља чијим разоткривањима је наменио медиологију, научну дисциплину чијем научном утемељењу је посветио своју академску каријеру.

Место теоријског сусрета двојице истраживача са тако разнородним личним и научним биографијама, теоријским залеђем и научним стремљењима је тачка пресека технологије и културе, заједничко интересовање које их смешта у исте уџбенике – оне посвећене изучавању комуницирања.

Медиј/медијум као детерминанта културних ефеката комуницирања

Прва тачка сусрета њихових теоријских интересовања јесте медиј и његова улога у процесу комуницирања. У првим деценијама интензивнијег изучавања комуницирања, које је подстакнуто развојем електронских медија и освајањем све већих области друштвеног живота од стране масовних медија, акценат је био на комуникативном садржају, док је медиј имплицитно или експлицитно перципиран као неутрална техничко-технолошка структура. Померање фокуса истраживачких интересовања у великој мери дугујемо Маклуану који је, по угледу на Иниса, издвојио управо медиј као елемент комуницирања који врши доминантан утицај на процес у целини.

Његов наизглед једноставан и нашироко познат став *The medium is the message*, медиј је порука, крије сазнајно и семантичко богатство које му је, уз све слабости Маклуанове теорије, обезбедило неприкосновено место у историји наука о комуницирању. Карактеристике самог медија су, сматра он, детерминанта људског деловања и удруживања, док су садржаји „једнако разноврсни колико и неучинковити”, и „више је него типично да нам ’садржај’ било којег медија застире поглед на његов карактер” (McLuhan, 2008, str. 14). Комуникативну улогу медија у пуном опсегу на површину су изнели електронски медији; за њихове претходнике³, садржај је прикривао остале елементе, што се очитовало у запитаности о чему говори нека слика или књига, иако се такво питање није постављало за „атипичне” медије – хаљину, точак, кућу,... у чему Маклуан види интуитивну потврду своје тврдње. Стога, као најсликовитији пример безначајности садржаја за ефекат медија, користи електричну сијалицу која представља медиј сам, без поруке. Деловање медија се манифестује као промена размере међу чулима или функцијама, јер сваки од њих представља продужетак човека. Хармонија чула и функција људског организма, која има свој друштвени пандан у племенској заједници, бива поремећена са сваким новим технолошким открићем.

³ У које Маклуан убраја тако разнородне појаве, попут оруђа, оружја, одеће, грађевина, дакле све материјалне производе човека кроз историју, јер сви они врше утицај у правцу проширења могућности људског организма.

Највеће потресе те врсте изазвали су писмо, штампарска преса и електронски медији чији зачетак налазимо у открићу телеграфа. Ови медији су радикално променили однос међу чулима, што је за последицу произвело промену размере или брзине начина уређења међуљудских односа.

Место тактилности коју Маклуан одређује као чвориште узајамног дејства чула и везује је за неписмена друштва, изум писма, нарочито фонетског⁴, додељује чулу вида чију доминацију међу осталим чулима додатно потврђује и интензивира штампарска технологија. На тој чињеници је изграђена сва западна цивилизација – визуелна, рационална, детрибализована, са линеарним поимањем времена – што су све рефлексије типографије, односно друштвене последице ширења медија фонетског писма а потом и штампе.

Ипак, у интервјуу датом Ерику Нордену, Маклуан донекле омекшава свој став о односу форме и садржине комуникацијског процеса. Не напуштајући кључну тезу да „су друштва увек била под већим утицајем природе медија путем којих људи комуницирају него под утицајем комуникативног садржаја” (McLuhan, 2012, str. 21), он нуди додатно појашњење за оно што је била честа мета његових критичара: „ја не сугеришем да садржај не игра никакву улогу – већ само да има недвосмислено подређену улогу” (McLuhan, 2012, str. 35).

И Режиc Дебре проширује уобичајено схватање садржаја појма медиј, али то не чини у истом смеру као и Маклуан. Пре свега, треба нагласити да су Дебреови академски и научни напори усмерени на конституисање нове научне дисциплине, медиологије, која ће обухватити аспекте комуницирања маргинализоване у другим наукама и научним дисциплинама које за свој предмет имају ову појаву. Назив дисциплине може да завара, у центру интересовања медиолога нису медији *per se*; сам тај термин се чак одбацује јер носи семантичку замку у себи због асоцирања на масовне медије и процес комуницирања као просторно оријентисане синхронијске активности. Медиологија пак разоткрива механизме, елементе, моделе и ефекте дијахронијске варијанте комуницирања – трансмисије. Реч је о процесу комуницирања кроз време, који се због такве временске усмерености квалитативно разликује од свог синхронијског парњака, али, свакако, није замислив без преносника порука, медијума.

Дебре инсистира на терминолошкој дистинкцији медијум (трансмисије) – медиј (комуницирања), мада се томе могу упутити разложне теоријске примедбе. Иако се, истина, термин медиј, нарочито у ненаучном дискурсу, везује превасходно за масовне медије, обим појма медиј се у томе не исцрпљује (отуд и придев, масовни, да укаже на статус поткатегије у оквиру шире категорије). Од терминолошке дистинкције медиј/медијум значајније је Дебреово разграничење комуницирања као чина кратког трајања, дакле синхронијског чина, утемељеног на размени информација техничким средствима а организованог на економској логици, чина који има прагматичну пре него симболичку димензију, од трансмисије као процеса дугог трајања, чију дијахронијску усмереност омогућују техничка средства дифузије у сарадњи са институцијама, како би се обликовале вредности и знања. Он, дакле,

⁴ „Помоћу бесмисленог знака повезаног са бесмисленим звуком ми смо изградили облике и значење западног човека” (McLuhan, 1973, str. 67).

знатно редукује обим појма комуницирање (отуд и медије, макар и само масовне, спушта на ниво техничких средстава чија је функција употребна, свакодневна, чисто техничка), иако се у његовом уобичајеном схватању трансмисија може означити као комуницирање кроз време. На тај начин, медиолошки појам медијума би био, попут масовних медија, појам нижег реда у односу на медиј. Међутим, Дебре наглашава несамерљиву квалитативну разлику средстава дифузије у процесу трансмисије и чину комуницирања.

Медијум је врло дифузан појам, велике појавне разноликости. Док медије, аргументује Дебре, условним рефлексом везујемо за масовне медије и средства или канале преноса поруке, медијум активно доприноси обликовању поруке. У медиолошкој теорији, појам медијума означава: 1) поступак симболизације, 2) комуникациони код одређеног друштва, 3) физичке носиоце порука, и 4) уређаје за дифузију (Debray, 2000, str. 49).

Медијум се, наиме, конституише у јединству техничких и институционалних чинилаца. Структура медијума је двојака; поред његовог механичког или техничког аспекта, због дијахронијске природе трансмисије која процес продужава на више деценија или векова, неопходан је и друштвени или институционални део. Хришћанска порука се преноси писаним текстовима и кроз цркву као институцију; ликовна уметност има свој визуелни, материјални део, који употпуњују галерије или музеји. Штампарска технологија и књига као њен продукт тек уз школу или библиотеку постају медијумом трансмисије. Реч је о „легури материјалних средстава и људских чинилаца“, „венчању технолошког фактора са институционалним“ (Debray, 1997, str. 1, 10) или, у медиолошком термилошком обрасцу, организоваој материји и материјализованој организацији, које свака са своје стране утичу на обликовање садржаја који се преноси и тек у сајединству чине медијум трансмисије.

Аподиктични став „Медијум је равнодушан“ Дебре аргументује истинитошћу исказа „ $2+3=5$ “, било да је написан на палмином листу или папиру, енглеском или турском језику (Debray, 2000, str. 47). Да ли овај једноставан доказ обара читав теоријски подухват Маршала Маклуана? Кључна примедба коју му француски колега упућује је да је основна теза, услед своје поједностављености и претераности, лош темељ за извођење озбиљнијих закључака. Привлачност, ритмичност, алитерација и преводивост израза *The medium is the message* обезбедила му је незаслужену пажњу и значај и „нешто што је могло или требало да нестане као цртеж у песку, стакло је вредност планетарног рефрена, као неко гесло или пословица“ (Debray, 2000, str. 48).

Изједначавање медија и поруке за Дебреа представља „парадоксалност самопоптрђујућег парадокса“; њихов однос он тумачи као дубоку условљеност потоње првим. Медиј(ум), дакле, и овде добија истакнуто место у целини процеса трансмисије, али без умањивања значаја комуникацијског садржаја. Техничке карактеристике медијума, и то је једна од неколико линија које оцртавају поље медиолошких интересовања, детерминишу симболичке домете трансмисије.

Материјални део медијума, који можемо изједначити са медијем у целини у Маклуановој терминологији, има детерминишућу улогу на обликовање садржаја који преноси; у најмањој мери, може имати ограничавајуће дејство на комуникативне ефекте. Трајање, могућност умножавања или преношења одређених материјала мења карактер порука које преноси. Историја писма у светлу промене материјала

на којима се писало, сматра Дебре, нуди обиље доказа дубоке условљености симболичке (духовне) производње њеним техничким (материјалним) носиоцима, и управо њихово маргинализовање у друштвеним наукама му је подстицај за медиолошка истраживања материјалних трагова значења, али не зарад њих самих, већ у циљу објашњења процеса који води од одређеног техничко-симболичког склопа до делотворне друштвене силе. Тај процес он назива трансмисијом и у активне чиниоце убраја, осим техничких, друштвене чиниоце, медијаторе: „увијек ћемо требати тумаче јер се трансценденција значења не може мимоићи” (Debray, 1996b, стр. 85).

Друга примедба коју медиолог упућује „песнику – пророку”, како га назива, јесте ограничавајуће дејство термина „порука”. Порука је, и у томе се састоји примедба, увек вокативна, прескриптивна пре него дескриптивна и има прагматичну вредност. У теоријама комуницирања се ретко налази сродан став, наиме, порука се одређује као ма који симболизовани садржај комуницирања. Линија спора је, можда, у већ поменутој оријентацији медиологије на трансмисију чији је садржај „апстрактна или безвремена порука” (Debray, 2000, стр. 49), односно комплексне духовне творевине које чине колективно памћење. То би разјаснило Дебреово разликовање улоге медијума у стварању порука и садржаја који то није.

Најзад, у коначној пресуди Маклуановом виђењу односа медија и поруке, Дебре ипак даје позитивну оцену, уз ограду да је поједностављено размишљање ипак произвело сазнајно плодну идеју – лошу али исправну. Иако, дакле, не говори о истој равни комуницирања као и Маклуан, Дебре већ овде успоставља спону двеју теорија становиштем о значају самог медија и његових карактеристика, чак и чисто техничких, у, с једне стране, обликовању комуникативног садржаја, а с друге, у обликовању социокултурног миљеа сваке епохе.

Утицај медија на обликовање културне средине

Маклуан је радикални заступник медијацентричног приступа у тумачењу односа медијум – друштво, који неретко приказује као једносмеран. „Свака технологија”, наводи у *Гуштенберјовој јалаксији*, „тежи да створи нову људску средину” (McLuhan, 1973, стр. 9). Појавом нове технологије долази до промене чулне размере за појединце који се сусрећу са њом, али „стварна револуција се састоји у овој каснијој и продуженој фази ’прилагођавања’ васколиког личног и друштвеног живота новом моделу перцепције који је успоставила нова технологија” (McLuhan, 1973, стр. 37). Можда Дебреова критичка оштрица не би тако оштро секла Маклуанове идеје да се, уместо популарним изразом о медијима као поруци, позабавио мање упечатљивим али прецизнијим изразом медијацентризма садржаном у тврдњи о утицају технологије на друштвене промене.

Медиј/медијум у комплексу друштвених чинилаца има значајно место у дефинисању обриси и духа појединачних епоха у историји човечанства. Француски мислилац измиче замци технолошког детерминизма ком се Маклуан потпуно препушта. Утицај технолошких открића на укупан културни репозиторијум, а самим тим и квалитет људске врсте уопште, јесте део подручја медиолошких истраживања и став утемељивача дисциплине, као што и канадски аутор у њима види детерминанту

еволуције човечанства. „Према његовој тези [Маклуановој, прим. Б.В.], главна технологија општења у једном друштву делује као одређујући чинилац на све што је у том друштву значајно – не само на политику и економику него и на то како ум типичног појединца опажа и објашњава оно што доживљује”, пише Костеланец (Kostelanez, 1982, str. 51) о „првосвештенику електронског села”, дедукујући из наведеног и став да промена медија у датом друштву означава почетак широких друштвених и психолошких промена.

Дебре, такође, у развоју технологије види подстицај друштвеним променама и, чак, могућност бесконачне будућности. Култура пружа допуне меморији; она је екстериоризовано сећање, захваљујући коме се живот заједнице продужава и након смрти појединца. „То превазилажење биолошког времена је од наше породице примата учинило *work in progress*, где се смртност јединке надокнађује (ако већ нема друге утехе) колективном бесмртношћу врсте” (Debray, 2000, str. 28). Поставимо ли аналогију са Маклуановим одређењем медија као човековим продужецима, можемо да изведемо закључак: ако је књига продужетак човека, библиотека је продужетак заједнице. И један и други став нужно проистиче из њиховог схватања природе медија, односно медијума. Међутим, док за Маклуана технологија и култура имају јасно и дефинитивно подељене улоге узрока и последице, Дебре њихов однос сагледава у смислу комплексније системске узрочности, уз метафоричко објашњење: „киша не пада у Сахари јер нема вегетације, а нема вегетације зато што не пада киша” (Debray, 1996a, str. 15).

Из технолошког детерминизма, као основног усмерења Маклуановог, логички проистиче став да промена доминантног медија неизбежно узрокује шире социокултурне промене. Прва револуционарна промена те врсте последица је изума писма. „Појава фонетске азбуке, са њеним апстраховањем значења од звука и превођењем звука у визуелну шифру, присилила је људе да се носе са једним искуством које их је преобразило”, и управо фонетско, међу свим писмима, је „човека извукло из посесивног света потпуне међузависности и повезаности који је аудитивна мрежа” (McLuhan, 1973, str. 36). Оно је човечанству подарило цивилизацију, а цивилизовани човек је детрибализовани човек за кога визуелне вредности имају првенство у организовању мисли и делања. Еволутивни скок до кога долази појавом фонетског писма једнак је ономе који од рукописа до штампаних књига производи изум типографије.

Потпуни расцеп чула вида од аудио-тактилних чула, до чега доводи убрзана, линеарна, униформна и поновљива Гутенбергова технологија, у друштвеним оквирима се манифестује кроз појаву индивидуализма, приватности, конзумеризма и, најзад, национализма, „јер врући медиј штампе је људима омогућио да први пут виде свој матерњи језик и да замишљају национално јединство и моћ кроз језичке границе” (McLuhan, 1973, str. 162).

Након пет векова, епоху штампе окончавају електронски медији који пређашњу линеарност у поимању простора и времена смењују симултаном, а доминацију чула вида руши нова тактилноста. Наступа ново „уплемењивање”, трибализација детрибализованог света, који поприма карактер једног села – глобалног села увебаног мрежом електронских медија. „Пророчанства нужна за разумевање нашег *дигиталној доба* исписана су на страницама Маклуанових књига”, пише Левинсон

(Levinson, 1999, стр. 2.). Маклуан први тврди како нас електронска технологија оспособљава да друштво претворимо у уједињени колектив, визионарски констатујући: „Ми данас живимо у глобалном селу”. Преживевши тешки мождани удар 1979. године, човек који се залагао за комуникацију *ex tempore* био је окрутно враћен на употребу свега неколико речи јер је његов омиљени медиј (говор) био непоправљиво оштећен, тако да је 31. децембра 1980. године умро не доживевши комерцијализацију рачунара коју је предвидео.

У медијацентричном маниру, Маклуан види историју човечанства као смену четири етапе омеђене изумима нових медија (технологија): 1. епохе усмене комуникације племенског човека, 2. доба писма које почиње изумом фонетске азбуке и траје два миленијума, 3. доба штампе које захвата четири века од Гутенберговог изума, и најзад, 4. електронског доба које траје и данас.

Веома сродну периодизацију историје нуди и Дебре, делећи је у четири медијасфере по критеријуму доминантног медијума: 1. мнемосфера обухвата историју човечанства до појаве писма; 2. појава писма означава почетак логосфере која траје до изума штампе; 3. графосфера се протеже до времена настанка аудио-визуелних медија; и, последња, 4. видеосфера, која означава и наше доба⁵. Није необично да се појаве истих изума (писмо, штампа, аудиовизуелни медији) сагледавају као преломни моменти историје медија (или комуницирања), међутим, двојица аутора чије учење сагледавамо у њима виде међаше историје човечанства, друштвену и културну историју деле дуж истих линија, придајући медијима доминантну улогу у процесу друштвених промена. Смене медијасфера или галаксија обојица виде као процес ширења новог медиј(ум)а који постепено прожима све више области друштвеног живота, који у коначници бива организован у складу са техничким карактеристикама доминантног медија. Реч је о процесу дугог трајања који може обухватити и неколико векова, током којег се претходно доминантна технологија потискује али не губи, јер „[с]адржај сваког медија увек је неки други медиј” (McLuhan, 2008, стр.13), свака нова медијасфера је прожета претходном.

Сагласно Маклуановој теорији, Режи Дебре у изуму писма препознаје револуционарни импулс развоју човечанства и низ последица чија условљеност његовом појавом није тако очита ни саморазумљива. Писмо је првобитно изменило нашу перцепцију простора, у свести људи га учинило у већој мери савладивим јер је омогућило слање порука с једног на други крај света, а затим је преобразило време јер је омогућило успостављање хронологије. Линеарност у писању, на којој и Маклуан инсистира као битном својству фонетског писма, отворила је пут апстракцији, идеји о универзалности, логичком закључивању, историји и географији, критичком духу („као способност враћања на раније стечено знање које се може визуелизовати и објективисати” (Debray, 2000, стр. 55) и, најзад, демократији, записивањем закона као предуслова његове јавности и доступности у циљу остваривања једнакости.

Дебре суфиксом – сфера у кованици медијасфера изражава виђење тих својеврсних техничко-културних екосистема као вишедимензионалних феномена обликованих под дејством материјалних и нематеријалних чинилаца, док Маклуан изразом

⁵ Луиз Мерзо [Louise Merzeau] сматра да се Дебреова периодизација може допунити, јер се из окриља видеосфере већ помаља нова, хиперсфера (Merzeau, 1998).

галаксија, који нарочито користи у објашњењу епохе штампе коју назива Гутенберговом галаксијом, наглашава „једновремено међуделовање чинилаца који уопште нису у непосредној вези” (McLuhan, prema Ђорђевић, 1982, str. 45). У сваком случају, реч је о целини културе једнога доба која је обликована директно под утицајем доминантног медиј(ум)а, иако механизме тога утицаја сагледавају на различите начине. По Маклуановом мишљењу, промена у култури настаје променом у размери међу чулима коју изазива нова технологија; Дебре у процес уводи медијаторе (и медијацију), друштвени чинилац који је, како је већ речено, и саставни део медијума и склониште од технолошког хипердетерминизма маклуановског. Медијација је, заправо, процес који је у жижи интересовања медиолога, у тежњи да утврде како материјални знаци стичу симболичку делотворност. На том путу је пресудна улога појединача и институција који чувају, преносе и конструишу значења порука примарно „уписаних” у конкретном медију. Књига може постати медијум тек уз допуну коју чине издавачи, књижари, библиотеке и школе. „Просветитељство гледано из овог угла није корпус доктрина, свеукупност дискурса или принципа, које текстуалном анализом можемо схватити и обновити; то је промена у систему производње циркулације и складиштења знакова” (Debray, 1996a, str. 19), промена којој кључни допринос дају салони, клубови, кафеи (места интелектуалне дебате), академије, књижари, штампари – речју, логистика без које идеје никада не би заживеле.

Закључна разматрања

Напоследку, као најзначајнија повезница Дебреове медиолошке и Маклуанове медијцентричне теорије намеће се детерминистичка улога технологије у обликовању културе. Својим научним прегнућем они, сваки са своје стране, враћају у фокус друштвених наука теме и феномене који обитавају на маргинама истраживања. Духовно и материјално у сфери културе постоје у нераскидивом јединству и, иако се потоње неретко доживљава као тривијално или мање вредно, Маклуан и Дебре нам показују да има кључну (или макар незанемарљиву) улогу – симболичко је у великој мери условљено техничким. Највиши дometи људског духа остали би непознати или неостварени без материјалне и техничке основе која задаје оквир у коме је могуће остварити симболичку креацију.

Маклуан и Дебре сагласни су у сагледавању утицаја медија на целокупан процес комуницирања, иако се у медиолошкој визури то превасходно односи на медијум и процес трансмисије (комуницирања у дијахронијској перспективи). Међутим, када сагледамо опсег појава које убрајају у медиј(ум)е, показује се да је разлика пре терминолошка него појмовна.

Значајну разлику између два погледа на утицај технологије на културну динамику производи Дебреов потпунији социолошки приступ. Он структуру медијума одређује као међувезу организоване материје (ОМ), техничког аспекта, што се може изједначити са Маклуановим медијем у целини, и материјалне организације (МО), која представља друштвену, институционалну допуну медијума.

Периодизација историје кроз утицај медиј(ум)а на обликовање социокултурног миљеа је још једна спона, али из претходно поменуте дискрепанције проистиче и следећа: Дебре не занемарује утицај културе на прихватање нових технологија,

док се Маклуан препушта технолошком хипердетерминизму стављајући постојећу културу у готово пасиван подређујући положај. Механизам генерисања културних промена се различито перципира у двама теоријама. Маршал Маклуан наглашава посредни утицај промене размере међу чулима (или функцијама) појединаца која води промени у организацији друштвеног живота, док Дебре истиче процесе медијације којима се обликује колективно памћење.

Све у свему, уз све разлике и недостатке, заједнички теоријски допринос двојице научника друштвеним наукама јесте реактуелизација испитивања улоге технологије у процесима културне динамике. Са различитих полазишта, у смислу интелектуалног залеђа и аспеката културе и комуницирања који побуђују њихову пажњу, они долазе до блиских, социолошки значајних закључака о неоправданој маргинализацији материјалних подстицаја културним променама и условљености културе техничким средствима, што најзад потврђује и суштинску усмереност науке ка расветљавању све ширих слојева стварности стицањем нових сазнања, чему подељеност на појединачне науке и научне дисциплине треба да буде инструмент а не препрека.

Branislava B. Vučković¹
University of Priština with temporary
Head Office in Kosovska Mitrovica,
Faculty of Philosophy, Department of Sociology
Kosovska Mitrovica (Serbia)

MCLUHAN AND DEBRAY – THEORETICAL (DIS)HARMONY²

(*Translation In Extenso*)

Abstract: The subject of this paper is a comparative presentation of certain aspects of theoretical views of communication between two researchers with a very different academic background, Marshall McLuhan and Régis Debray. Starting from the hypothesis that, to the extent that their research interests overlap, the conclusions reached are related or at least complementary, our goal is to identify, on the one hand, possible links, which would in some way represent additional confirmation of the value of their theories, and on the other hand, what are the dividing lines that drive Debray to a kind of “clash” with McLuhan. By applying the basic scientific methods of analysis and deduction to their theoretical concepts, and their comparison, we found that the intersection of the two theories represents the emphasized role of technology in the processes of cultural dynamics.

Keywords: Marshall McLuhan, Régis Debray, communication, culture, technology

Introduction

In his “Introduction to Mediology”, the work that constitutes a synthesis of endeavours to establish mediology as a scientific discipline, Régis Debray “dedicates” one of six chapters to Marshall McLuhan and the criticism of his aphoristically formulated thesis – *The medium is the message*. What are theoretical links and barriers between the two of these seemingly completely different authors?

On one side there is Marshall McLuhan, an English literature teacher born in Canada who gained his popularity in the United States of America; he was eccentric in his scientific attitudes, but in his life choices; a lecturer at the Catholic College of Saint Michael's University in Toronto; frequently labelled as the founder of the philosophy of media.

¹ branislava.vuckovic@pr.ac.rs

² The paper is the result of scientific research of the Faculty of Philosophy, University of Priština with with temporary Head Office in Kosovska Mitrovica, which is supported by the Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia.

“As a researcher”, he writes, “I have neither a firm point of view nor adherence to any theory – mine or someone else’s” (McLuhan, 2012, p. 15). On the other side there is Régis Debray, a successor of the French sociological tradition, a theoretical and practical follower of Marxist thought; his unusual biography is marked by the cooperation with Che Guevara, his prison sentence in Bolivia, and the role of François Mitterand’s adviser: afterwards he turned his attention to other fields of research and in their discovery he applied mediology, dedicating his academic career to its scientific foundation.

The theoretical meeting place of these two researchers with such different personal and scientific biographies, theoretical background and scientific aspirations is the intersection point of technology and culture, the mutual interest placing them in the same textbooks – those dedicated to the study of communication.

Medium/media as a determinant of the cultural effects of communication

The first meeting point of encounter of their theoretical interests is the medium and its role in the process of communication. In the first decades of more intensive study of communication, encouraged by the development of electronic media and the conquering of larger areas of social life by mass media, the emphasis was on the communicative content, while the medium was implicitly or explicitly perceived as a neutral technical-technological structure. We largely owe the shift of the focus of research interests to McLuhan who, following Innis’s example, singled out the medium as an element of communication with a dominant influence on the process as a whole.

His seemingly simple and widely-known attitude “*The medium is the message*” hides a cognitive and semantic wealth which, despite all the weaknesses of McLuhan’s theory, ensured him an unchallengeable place in the history of communication sciences. The characteristics of the medium itself, in his opinion, are a determinant of human acting and association, while contents are “as diverse as inefficient”, and “it is more than typical that the ‘content’ of any media obscures our view of its character” (McLuhan, 2008, p. 14). The communicative role of the media have been fully brought to the surface by electronic media; for their predecessors³, the content concealed other elements, which was reflected in the question *what* a picture or a book speaks *about*, although such question was not posed about “atypical” media – a dress, a wheel, a house etc. – where McLuhan sees the intuitive confirmation of his claim. Therefore, as the most vivid example of the insignificance of the content for the medium effect, he uses an electric bulb representing the medium itself, with no message. The medium acting is manifested as a change in the ratio between senses or functions, because each of them represents a man’s extension. The harmony of senses and functions of the human body, which has its social counterpart in a tribal community, is disturbed with each new technological invention. The greatest disturbances of that kind were caused by the invention of writing, the printing press and electronic media, the beginnings of which are found in the invention of the telegraph. These media radically changed the

³ In which McLuhan includes such diverse phenomena as tools, weapons, buildings, i.e. material products of the man throughout history, because all of them make an influence in the direction of extending the abilities of the human body.

relationship among the senses, which consequently brought about a change in the ratio or the rate of the manner of arranging human relations.

The place of tactility, determined by McLuhan as the hub of the interaction of the senses and associated with illiterate societies, and the invention of the alphabet, particularly the phonetic one⁴, is allotted to the sight whose dominance over other senses is further confirmed and intensified by the printing technology. That is the fact on the basis of which the entire Western civilization has been built on – visual, rational, detribalized, with the linear understanding of time – all of them being the reflections of typography, i.e. social consequences of the expansion of the medium of the phonetic alphabet, and then of the print as well.

Nevertheless, in his interview to Eric Norden McLuhan somewhat softens his attitude to the relation of the form and the content of the communication process. Not leaving the key thesis that “societies have always been more influenced by the nature of the media through which people communicate than by the communicative content” (McLuhan, 2012, p. 21), he offers an additional clarification for what was often the target of his critics: “I do not suggest that the content *does not play any role* – but only that it has an unambiguously subordinate role” (McLuhan, 2012, p. 35).

Régis Debray also expands the usual understanding of the content of the notion “medium”, but he does not do it in the same direction as McLuhan. First of all, it should be emphasized that Debray’s academic and scientific efforts are directed at the constitution of mediology, a new scientific discipline that is to include the aspects of communication marginalized in other sciences and scientific disciplines which have this phenomenon as their subject. The name of the discipline may be misleading – media *per se* are not in the centre of mediologists’ interest; this very name is even rejected because it has a semantic trap in itself due to the association of mass media and the communication process as spatially oriented synchronous activities. Mediology, however, reveals mechanisms, elements, models and effects of the diachronous variation of communication – transmission. It is a communication process through time which, due to such time orientation is qualitatively different from its synchronous counterpart but definitely cannot be imagined without the message transmitter, or medium.

Debray insists on the terminological distinction between the medium (of transmission) and the media (of communication), although reasonable theoretical objections can be made in that respect. Although it is true that the term “medium”, particularly in the non-scientific discourse, is mainly connected with mass media, the scope of the notion of the medium is not exhausted there (hence the accompanying adjective, mass, that points to the status of a subcategory within a wider category). More important than the terminological distinction of medium/media is Debray’s separation of communicating as a short-term act, i.e. a synchronous act, based on the exchange of information by technical means and organized on economic logic, an act with a pragmatic rather than a symbolic dimension, from transmission as a long-term process, whose diachronous orientation is enabled by technical means of diffusion in cooperation with institutions, in order to shape values and knowledge. Therefore, he substantially reduces the scope of the notion of communication

⁴ “By the meaningless sign linked to meaningless sound we have built the shape and meaning of the Western man” (McLuhan, 1973, p. 67).

(thus reducing media, only the mass ones, to the level of technical means whose function is usable, everyday, purely technical), although according to his usual understanding, transmission may be marked as communication through time. In that manner, the mediological notion of the media, like mass media, would be a lower-ranked notion in relation to the medium. However, Debray emphasizes the immeasurable qualitative difference of the means of diffusion in the process of transmission and the act of communication.

The medium is a very diffuse notion, of great phenomenal diversity. While media, as Debray argues, is connected by a conditioned reflex to mass media and the means or channels of message transmission, the medium actively contributes to the message shaping. In the mediology theory, the notion of the medium denotes: 1) a symbolization procedure, 2) a communication code of a society, 3) physical carriers of messages, and 4) diffusion devices (Debray, 2000, p. 49).

Namely, the medium is constituted in a unity of technical and institutional factors. The structure of the medium is twofold; apart from its mechanical or technical aspect, due to the diachronous nature of transmission which prolongs the process for several decades or centuries, the social or institutional part is also necessary. A Christian message is transmitted by written texts and through the church as an institution; fine arts have their visual, material part which is completed by galleries or museums. The printing technology and the book as its product become a transmission medium only with a school or library. It is an “alloy of material means and human factors”, “marriage of the technological factor with the institutional one” (Debray, 1997, p. 1, 10) or, in the mediological terminology pattern, an organized matter and materialized organization, each of which respectively influences the shaping of the content that is transmitted and only in that unity they constitute the transmission medium.

Debray argues the apodictic attitude “The medium is indifferent” with the truthfulness of the statement ‘ $2+3=5$ ’, written either on a palm leaf or paper, in English or Turkish” (Debray, 2000, p. 47). Does this simple evidence destroy the entire theoretical venture of Marshall McLuhan? The key objection made by his French colleague is that the basic thesis, because of its simplification and exaggeration, is a bad foundation for drawing more serious conclusions. Attraction, rhythm, alliteration and translatability of the expression “*The medium is the message*” ensured him undeserved attention and significance, and “something that could or should have disappeared as a drawing in the sand gained the value of a planetary refrain, like a motto or a proverb” (Debray, 2000, p. 48).

For Debray, equalizing the medium and the message constitutes the “paradox of the self-affirming paradox”; he interprets their relationship as the latter being profoundly conditioned by the former. Therefore, the medium also gains an outstanding place here, in the transmission process as a whole, but without reducing the importance of the communication content. Technical characteristics of the medium, as one of several lines drawing the field of mediological interests, determine symbolic ranges of transmission.

The material part of the medium, which can be equated with the medium on the whole in McLuhan’s terminology, has a determining role in the shaping of the content it transmits; to the smallest extent, it may have a restricting influence on communicative effects. The length, the possibility of reproduction or transmission of certain materials changes the character of the messages it transmits. The history of alphabet in the light of the change of materials used for writing, according to Debray, offers ample evidence of

profound conditioning of symbolic (spiritual) production by its technical (material) carriers, and it is their marginalization in social sciences that encourages it in mediological research of material traces of the meaning, not for their own sake but with the aim of explaining the process leading from a technical-symbolic frame to an effective social power. He calls that process “transmission” and among its active factors he includes, apart from technical ones, social factors, mediators: “We will always need interpreters because transcendence of the meaning cannot be avoided” (Debray, 1996b, p. 85).

Another objection made by the mediologist to the “poet-prophet”, as he calls him, is the restricting effect of the term “message”. The message is, and that is what the objection contains, always vocative, prescriptive rather than descriptive and has a pragmatic value. In communication theories there is rarely a similar attitude, namely, the message is determined like any symbolized content of communication. The line of the dispute is perhaps in the above-mentioned orientation of mediology towards transmission whose content is an “abstract or timeless message” (Debray, 2000, p. 49), i.e. complex spiritual creations that make up collective memory. It would explain Debray’s distinction of the role of the medium in creating messages and the content that is not.

In the end, in the final judgment of McLuhan’s perception of the relations between the media and the message, Debray still gives a positive assessment, with the reservation that, after all, the simplified way of thinking produced a cognitively fruitful idea – bad, but correct one. Therefore, although he does not speak about the same plane of communication as McLuhan, here Debray already establishes a link between two theories by the viewpoint about the meaning of the medium itself and its characteristics, even the purely technical ones, on the one hand, in the shaping of the communication content and, on the other hand, in the shaping of the socio-cultural milieu of every epoch.

Influence of the media on the shaping of the cultural environment

McLuhan is a radical advocate of the media-centric approach in interpreting the relation between the medium and the society, which he frequently shows as being one-way. “Every technology”, he states in *The Gutenberg Galaxy*, “strives to create a new human environment” (McLuhan, 1973, p. 9). With the emergence of a new technology there is a change in the sensual ratio for individuals encountering it, but “the real revolution is contained in this later and extended stage of ‘adjustment’ of the overall personal and social life to a new model of perception established by the new technology” (McLuhan, 1973, p. 37). Perhaps Debray’s critical blade would not cut McLuhan’s ideas so sharply if, instead of the popular expression about media being a message, he had dealt with a less conspicuous but more precise expression of media-centrism contained in the statement about the influence of technology on social change.

In the complex of social factors the medium has an important place in defining the shapes and the spirit of individual epochs in the history of mankind. The French thinker avoids the trap of technological determinism to which McLuhan yields completely. The influence of technological inventions on the overall cultural repository, and thus on the quality of humanity in general, is part of the area of mediological research and the attitude of the founder of this discipline, just as the Canadian author sees the determinant of human

evolution in them. “According to him [McLuhan’s, added by B. V.], the main technology of communication in a society acts as a determining factor on everything that is important in that society – not only on politics and economy, but also on the way in which the mind of a typical individual observes and explains what it experiences”, writes Kostelanetz (Kostelanetz, 1982, p. 51) about the “high priest of the electronic village”, also deducing from the above-mentioned the attitude that the medium change in the given society marks the beginning of wide social and psychological changes.

Moreover, Debray sees an incentive for social changes in the development of technology, and even the possibility of infinite future. Culture provides supplements to memory; it is exteriorized remembrance, thanks to which the life of the community continues even after an individual’s death. “That overcoming of biological time has made *work in progress* from our family of primates, where mortality of an individual is compensated for (if there is no other comfort) by collective immortality of the species” (Debray, 2000, p. 28). If we make an analogy with McLuhan’s determination of the media as human extensions, we may draw a conclusion: if a book is an extension of man, a library is an extension of the community. Both attitudes necessarily derive from their respective perceptions of the nature of the media and/or medium. However, while to McLuhan technology and culture have clear and definitely divided roles of the cause and the effect, Debray sees their relationship in terms of more complex system causality, with a metaphoric explanation: “It does not rain in Sahara because there is no vegetation, and there is no vegetation because it does not rain” (Debray, 1996a, p. 15).

From technological determinism as McLuhan’s basic orientation, the attitude logically derives that the change in the dominant medium inevitably causes wider socio-cultural changes. The first revolutionary change of that kind is the consequence of the invention of the alphabet. “The emergence of the phonetic alphabet, with its abstraction of the meaning from the sound and the translation of the sound into a visual code, forced people to cope with an experience that transformed them” and it is the phonetic alphabet, among all alphabets, that “pulled the man out of the possessive world of total interdependence and interrelation that is the auditory network” (McLuhan, 1973, p. 36). It gave civilization to mankind and a civilized man is a detribalized man for whom visual values have priority in the organization of thoughts and actions. The evolutionary leap caused by the emergence of the phonetic alphabet is equal to the one from the manuscript to printed books, which was produced by the invention of typography.

A total split of the sense of sight from audio-tactile senses, caused by Gutenberg’s accelerated, linear, uniform and repetitive technology, is manifested within social frameworks through the emergence of individualism, privacy, consumerism and, in the end, nationalism, “because print as a hot medium enabled people *to see* for the first time their mother tongue and to imagine national unity and power through language frontiers” (McLuhan, 1973, p. 162).

After five centuries, the epoch of print was ended by electronic media which replace former linearity in understanding space and time by simultaneity, whereas the dominance of the sight is destroyed by new tactility. There is new tribalization of the detribalized world which assumes the character of one village – a global village connected by the network of electronic media. “Prophecies necessary for understanding our *digital age* are written on the pages of McLuhan’s books”, writes Levinson (Levinson, 1999, p. 2). McLuhan is the first

to claim that electronic technology enables us to turn the society into a united collective, stating in a visionary manner: “Today we live in a global village”. Having survived a serious stroke in 1979, the man who advocated the communication *ex tempore* was cruelly reduced to the use of only a few words because his favourite medium (speech) was irreparably damaged. He died on 31st December 1980, not living long enough to see the commercialization of computers he had predicted.

In the media-centric manner, McLuhan sees the history of mankind as the rotation of four stages bounded by the invention of new media (technology): 1. the epoch of oral communication of the tribal man, 2. the era of the letter beginning with the invention of the phonetic alphabet and lasting for two millennia, 3. the age of print that stretched over four centuries from Gutenberg’s invention, and finally 4. the electronic age that continues to this day.

Very similar periodization of history is given by Debray, who divides it into four mediaspheres by the criterion of the dominant medium: 1. the mnemosphere, characterising the history of mankind prior to the invention of writing; 2. the emergence of writing marks the beginning of the logosphere which lasts until the invention of printing; 3. the graphosphere extends to the time of the emergence of audio-visual media, and, finally, 4. the videosphere, which also characterizes our age⁵. It is not unusual that the emergence of the same inventions (writing, print, audio-visual media) are seen as turning points in the history of media (or communication), but the two authors whose teachings we study here see them as landmarks of the history of mankind, dividing social and cultural history along the same lines while giving the media a dominant role in the process of social change. The rotations of mediaspheres or galaxies are seen by both of them as a process of expansion of the new medium/media gradually permeating an increasing number of areas of social life, which is finally organized in line with technical characteristics of the dominant medium. It is a long-term process that may even include several centuries, during which the previously dominant technology is suppressed but not lost because “the content of each medium is another medium” (McLuhan, 2008, p. 13), and each new mediasphere is permeated by the previous one.

In line with McLuhan’s theory, Régis Debray recognizes the invention of writing as a revolutionary impulse to the development of mankind and a series of consequences whose conditioning by its emergence is not so visible or self-evident. Writing initially changed our perception of space, making it surmountable to a larger extent in the consciousness of people because it enabled sending messages from one end of the world to the other, and then transformed time because it enabled the establishment of chronology. Linearity in writing, which is also insisted upon by McLuhan as an important feature of the phonetic alphabet, opened the road towards abstraction, the idea of universality, logical conclusion, history and geography, critical spirit (“as the ability of returning to the formerly acquired knowledge that can be visualized and objectivized” (Debray, 2000, p. 55)) and finally, towards democracy, by writing down the law as a prerequisite for its publicity and availability for the purpose of achieving equality.

⁵ Louise Merzeau believes that Debray’s periodization may be supplemented because from the wing of the videosphere there is already a new sphere, or hypersphere, emerging (Merzeau, 1998).

With the suffix -sphere in the coined word of mediasphere Debray expresses the perception of those specific technical-cultural ecosystems as multidimensional phenomena shaped under the influence of material and non-material factors, while McLuhan uses the term “galaxy”, particularly in the explanation of the epoch of print he refers to as the Gutenberg galaxy, in order to emphasize the “simultaneous interaction of the factors that are not directly connected at all” (McLuhan, according to Đorđević, 1982, p. 45). In any case, it is the whole of culture of one era that is shaped directly under the influence of the dominant medium/media, although the mechanisms of such influence are seen differently by the two of them. In McLuhan’s opinion, the change in culture is caused by the change in the ratio among the senses brought about by new technology; Debray introduces mediators (and mediation) in the process, a social factor which is also, as has already been mentioned, integral part of the medium and a shelter from McLuhan’s technological hyperdeterminism. In fact, mediation is a process which is in the focus of mediologists’ interest in their attempt to establish how material signs gain symbolic efficiency. On that road, individuals and institutions that preserve, transmit and construct the meanings of the messages primarily “written” in a concrete medium have a crucial role. A book may become a medium only with the supplement consisting of publishers, book sellers, libraries and schools. “The Enlightenment seen from this point of view is not a corpus of doctrines, a totality of discourses or principles that a textual analysis could comprehend and restore; it is a change in the system of manufacture/circulation/storage of signs” (Debray, 1996a, p. 19), a change that is contributed mainly by salons, clubs, cafés (places of intellectual debate), academies, book sellers, publishers – in a word, logistics without which ideas would never be realized.

Final considerations

In the end, the determinist role of technology in the shaping of culture comes as the most important connection between Debray’s mediological and McLuhan’s media-centric theories. With their respective scientific efforts, they both bring the topics and phenomena residing on the margins of research back into the focus of social sciences. The spiritual and material in the sphere of culture exist in an unbreakable unity and, although the latter is frequently seen as trivial or less valuable, McLuhan and Debray show us that it has a key role (or at least one that cannot be neglected) – the symbolic is conditioned by the technical to a large extent. The highest achievements of the human spirit would remain unknown or unrealized without the material and technical basis that gives us a framework in which it is possible to achieve a symbolic creation.

McLuhan and Debray agree in the perception of the influence of the media on the overall communication process, although in the mediological sphere it primarily refers to the medium and the process of transmission (communication in the diachronous perspective). However, when we see the range of the phenomena included in the medium/media, it turns out that the difference is terminological rather than conceptual.

An important difference between the two attitudes to the influence of technology on cultural dynamics is made by Debray’s more complete sociological approach. He determines the structure of the medium as an interconnection of the organized matter (OM), technical aspect, which may be equated with McLuhan’s medium on the whole, and material organization (MO), which represents a social institutional supplement to the medium.

History periodization through the influence of the medium/media on the shaping of the socio-cultural milieu is yet another link, but the following one derives from the above-mentioned discrepancy: Debray does not neglect the influence of culture on the acceptance of new technologies, while McLuhan turns to technological hyperdeterminism by putting the existing culture into an almost passive subordinate position. The mechanism of generating cultural change is perceived differently in two theories. Marshall McLuhan emphasizes the indirect effect of the changed ratio between senses (or functions) of individuals that leads to the change in the organization of social life, while Debray points out mediation processes that shape collective memory.

All things considered, with all differences and deficiencies, the mutual theoretical contribution of these two scientists to social sciences is re-actualized examination of the role of technology in the processes of cultural dynamics. Starting from different points, in terms of intellectual background and the aspects of culture and communication that attract their attention, they reach close, sociologically significant conclusions about the unjustified marginalization of material incentives to cultural changes and culture being conditioned by technical means, which in the end also confirms the essential orientation of science towards revealing ever broader layers of reality by gaining new knowledge, whereas the division into individual sciences and scientific disciplines should be an instrument and not an obstacle.

REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА

- Debray, R. (2000). *Introduction à la médiologie*. Beograd: Clio. [In Serbian]
- Debray, R. (1996a). *Media Manifestos: On the Technological Transmission of Cultural Forms*. London, New York: Verso.
- Debray, R. (1996b). Three ages of watching. *What for: journal of students of philosophy*, Vol. III No. 7/8, 83–110.
- Debray, R. (1997). *Transmitting Culture*. New York: Columbia University Press.
- Đorđević, S. (ed.) (1982). *McLuhan's Galaxy: McLuhan – pro and con*. Beograd: Prosveta. [In Serbian]
- Kostelanetz, R. (1982). Marshall McLuhan – High Priest of electronic village. In S. Đorđević (ed.) *McLuhan's Galaxy: McLuhan – pro and con* (47–89). Beograd: Prosveta. [In Serbian]
- Levinson, P. (1999). *Digital McLuhan: A Guide to the Information Millennium*. London: Routledge.
- McLuhan, M. (2012). *A Conversation With the High Priest of Popcult and Metaphysician of Media*. Loznica: Karpos. [In Serbian]
- McLuhan, M. (1973). *The Gutenberg Galaxy: the making of typographic man*. Beograd: Nolit. [In Serbian]
- Merzeau, L. (1998). Ceci ne tuera pas cela, *Les Cahiers de médiologie* 2/1998 – N°6, p. 27–39. [Available at: <http://merzeau.net/wp-content/uploads/2013/06/merzeau-me-dialogues.pdf>]
- McLuhan, M. (2008). *Understanding media: the extensions of man*. Zagreb: Golden marketing. [In Croatian]